

Wyczawski, Hieronim Eugeniusz

O niektórych dziełach ks. prof. Bolesława Kumora

Studia Teologiczne 7, 248-251

1989

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. HIERONIM EUG. WYCZAWSKI OFM

O NIEKTORYCH DZIEŁACH KS. PROF. BOLESŁAWA KUMORA

Studia historyczne nad ustrojem Kościoła w Polsce zapoczątkował w ubiegłym wieku prof. Władysław Abraham i kilku innych uczonych. Po II wojnie światowej podjął je znowu z wielkim rozmachem i kontynuuje je systematycznie do dziś Instytut Geografii Historycznej Kościoła KUL. Pod firmą tego Instytutu oraz niezależnie odeń powstało do 1988 r. bardzo dużo większych i mniejszych prac, w tym sporo dysertacji doktorskich. Z rozpraw tych część napisano na wysokim poziomie naukowym, reszta opracowań, zwłaszcza późniejszych, wzorowanych, a niekiedy i przykrojonych do rozpraw wcześniejszych, nie ma większego znaczenia dla nauki historycznej. Dużym osiągnięciem rzeczonoego Instytutu w zakresie historii organizacji kościelnej w Polsce jest 2-tomowa synteza, napisana siłami zbiorowymi pod redakcją prof. Jerzego Kłoczowskiego, pt. *Kościół w Polsce* ([Kraków 1966-1969], t. 1 ss. 676, map 5; t. 2 ss. 1114, map 15).

W latach 1969-1985 ukazały się ponadto z zakresu dziejów organizacji Kościoła w Polsce 3 wielkie i o kapitalnym znaczeniu dzieła ks. prof. Bolesława Kumora, a mianowicie rozprawa *Granice metropolii i diecezji polskich 966-1939*, drukowana na łamach półrocznika „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (t. 18. 1969 — 23: 1971) i wydana w osobnym nadbiciu (ss. 532, map 6), następnie *Ustrój i organizacja Kościoła w Polsce w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*, wydana przez krakowskie Towarzystwo Teologiczne (Kraków 1980 ss. 743), wreszcie *Diecezja Tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*, opublikowana przez toż Towarzystwo (Kraków 1985 s. XVI, 655, mapa 1). W bogatym dorobku naukowym wymienionego Profesora są to pozycje najdonioślejsze.

Dobra recenzja powinna zawierać krytyczne omówienie treści książki, ewentualnie także korekturę błędnych wypowiedzi autora i ich uzupełnienie. Wymienione książki ks. Kumora nie wymagają korektur ani uzupełnień, co więcej rozprawa *Granice metropolii i diecezji...* zawiera znacznie więcej informacji aniżeli wynikałoby to z jej tytułu. Drobne potknięcia w 2 pierwszych pracach, które są prawie nieuniknione w wielkich dziełach, nie zasługują na specjalną uwagę. Uwagi o właściwej recenzji zostaną zastosowane dopiero do dysertacji ks. Krętosza. Wielką zaletą prac ks. Kumora jest ich oparcie na pełnym wykorzystaniu istniejącej literatury historycznej, polskiej i obcej, oraz źródeł drukowanych, ale także na szerokiej bazie archiwalnej, nie tylko z polskich archiwów kościelnych i państwowych, lecz i zagranicznych, głównie z Watykańskiego i wiedeńskich. Nie sięgnął jedynie Autor, zapewne z powodów technicznych, do archiwów w Wilnie, Leningradzie i w Moskwie.

1. Zaczęę od rozprawy *Granice metropolii i diecezji...* Nikt dotąd nie napisał książki, która by objęła granice wszystkich po kolei diecezji polskich i to dla przejrzystości z podziałem na epoki: w czasach Polski niepodległej, w okresie niewoli narodowej i w Polsce odrodzonej, 966-1772, 1772-1918, 1918-1939. Jedynie Niemcy A. Wiesener, J. Saage, J. Jungnitz zajęli się granicami diecezji warmińskiej, wrocławskiej i kamińskiej oraz H. Schlenger i H. Weczerka dotknęli w słabo czytelny *Atlasie diecezji środkowej Europy* granic diecezji polskich. Z Polaków tylko K. Potkański pisał o południowych granicach diecezji krakowskiej. Pomi-

jam tu więcej lub mniej dokładne mapy niektórych diecezji.

Rozprawa składa się z 3 części. W części 1-szej w 1-szym rozdziale omówił Autor granice 14-tu diecezji w metropolii gnieźnieńskiej, grupując biskupstwa w porządku alfabetycznym. Rozdział 2-gi poświęcił granicom 7-miu diecezji metropolii lwowskiej, również w porządku alfabetycznym biskupstw. W rozdziale 3-cim czytamy o granicach 4 diecezji, przynależnych do metropolii ryskiej. Przejrzysty układ treści oraz zamieszczenie na końcu indeks osób, miejscowości i rzeczy ułatwia korzystanie z ponad 500-stronicowej rozprawy. Autor uwzględnił nie tylko zasadnicze granice, nakreślane przy erekcji diecezji i w późniejszych bullach cyrkumskrypcyjnych, ale także drobne korektury granic, nawet gdy wchodziła w grę tylko 1 parafia, czy tylko 1 wieś. Podał przy tym Autor podział diecezji na archidiaconaty, niekiedy i na oficjalaty, następnie ilość dekanatów i parafii, a czasem i liczbę ludności w diecezji, wszystko przeważnie w kilku wybranych latach. Dał wreszcie liczbę prałatów w kapitułach katedralnych oraz wymieniał miejscowości, w których istniały kolegiaty, także z uwzględnieniem ilości ich prałatur i kanonii. Przy każdej diecezji wskazał na istniejące w niej opactwa, a często także na ilość wszystkich klasztorów, z zaznaczeniem oczywiście roku, którego wyrażona cyfra dotyczyła. Uważam omówione dzieło za *opus vitae* ks. prof. Kumora, choć sam Autor uważa za takie inną swą książkę, o której właśnie zamierzam pisać.

2. Jest nią *Ustrój i organizacja Kościoła w Polsce w okresie niewoli narodowej 1772-1918*. O ustroju i organizacji diecezji polskich wiele już pisano — jak zaznaczono to na wstępie niniejszego artykułu — lecz obracano się głównie w czasach Polski niepodległej. Okresu porobiorowego nikt właściwie dotąd nie dotykał, choć kilku historyków zajmowało się politycznymi dziejami polskiego Kościoła w tym okresie. Wyjątek stanowi tu jedynie 2-gi tom dzieła ks. Józefa Nowackiego *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej* ([Poznań] 1964 s. XVI, 986, map 9) Dzieło ks. Kumora jest więc opracowaniem nowym i oryginalnym.

I ta praca została podzielona na 3 części, z tym że na całkiem innej zasadzie aniżeli praca *Granice metropolii i diecezji...*, nie na chronologicznej, ale rzeczowej. Część 1-szą poświęcił Autor omówieniu ustroju Kościoła w metropolii mohylewskiej, warszawskiej, lwowskiej oraz gnieźnieńskiej i poznańskiej w momencie zajęcia przez zaborców, względnie erygowania ich po rozbiorach (mohylewska, warszawska). Tak więc układ treści tej części został podyktowany położeniem geograficznym metropolii w zaborze rosyjskim (m. mohylewska), w Królestwie Polskim (m. warszawska), w zaborze autriackim (m. lwowska) i w zaborze pruskim (m. gnieźnieńska i poznańska). Ponieważ ustrój i zachodzące teraz zmiany w organizacji kościelnej były na ogół jednakowe we wszystkich diecezjach odnośnych zaborów, nie wprowadzał Autor podziału na diecezje, lecz poprzestał tylko na podziale na metropolie. Przy wszystkich metropoliach, a więc we wszystkich rozdziałach, zajął się Autor następującymi zagadnieniami: Powstanie, obszar, granice, następnie uposażenie i przywileje, dalej instytucje metropolitalne, obsada metropolii. Jedynie przy metropolii gnieźnieńskiej zajął się dodatkowo sprawą prymasostwa metropolitów gnieźnieńskich.

Część 2-gą poświęcił Autor urzędowi i instytucjom centralnym diecezji. I tak w rozdziale 1-szym omówił reorganizację terytorialną diecezji na ziemiach polskich w latach 1772-1918, a więc projektowaną reorganizację w latach 1772-1795, następnie przeprowadzaną reorganizacją kole-

jno w zaborze austriackim, pruskim i rosyjskim w latach 1772—1918 oraz w Królestwie Polskim w latach 1818—1918. Rozdział 2-gi poświęcił konsystorzom generalnym i sądom I instancji w Polsce Stanisławowskiej (1772-1795) i kolejno w zaborze austriackim, pruskim, rosyjskim i w Królestwie Polskim. W rozdziale 3-cim jest mowa o biskupach pomocniczych i sufraganiach okręgowych, w 4-tym o kapitułach katedralnych, w rozdziale 5-tym o kolegiatach i kapitułach kolegiackich, w rozdziale 6-tym synodach diecezjalnych i kongregacjach dziekanów, — od rozdziału 2-go do 6-go w tym samym układzie: w zaborze austriackim, pruskim, rosyjskim, w Królestwie Kongresowym. W rozdziale 7-ym czytamy o seminariach duchownych, a więc o tendencjach reformistycznych odnośnie do seminariów w Polsce Stanisławowskiej, o sieci seminariów we wszystkich 3 zaborach, o zarządzie seminariów, o stosowanej w nich *ratio studiorum*, o profesorach, alumnach o odbywanych przez księży studiach wyższych i o małych seminariach.

W części 3-ciej omówił Autor organizację terytorialną diecezji, w rozdziale 1-szym zanik organizacji archidiaconalnej, w rozdziale 2-gim organizację kościelnego sądownictwa okręgowego, w rozdziale 3-cim organizację dekanalną, — we wszystkich rozdziałach kolejno w zaborze austriackim, pruskim, rosyjskim i w Królestwie Polskim. Rozdział 4-ty został poświęcony organizacji i sieci parafialnej, a więc ogólnym założeniem regulacji parafii, następnie w 5-ciu paragrafach regulacji w zaborze austriackim, potem kasatom a następnie rozbudowie parafii w zaborze pruskim, dalej rozbudowie sieci parafialnej, a następnie kasatom parafii w zaborze rosyjskim, wreszcie sieci parafialnej w Królestwie Polskim. Dzieło zamyka dokładny indeks osób i miejscowości.

Omówione dzieło będzie na wiele lat wyjściem do dalszych badań szczegółowych. Dodam, że proponowałem kilkakrotnie jednemu uzdolnionemu kanoniście na stanowisku docenta opracowanie organizacji i funkcjonowania w XIX w. konsystorza biskupiego w pewnej diecezji, lecz on stale odmawiał z powodu złożoności zagadnienia. Tym większe przeto należy się uznanie ks. prof. Kumorowi za podjęcie się opracowania nie tylko organizacji wszystkich konsystorzów w XIX w. na ziemiach polskich, ale także całej kościelnej organizacji.

3. Trzecie wielkie dzieło ks. Kumora to *Diecezja Tarnowska. Dzieje ustroju i organizacji 1786-1985*, a więc od jej powstania po czasy obecne. Temat ten podjął Autor z sentymentu, ponieważ pochodzi z tej diecezji, należy do niej jako kapłan i na jej terenie zbudował kościół w swej rodzinnej miejscowości.

Historia diecezji tarnowskiej zajmuje się Autor od 30-tu z górą lat. W 1958 r. ogłosił książkę pt. *Dzieje polityczno-geograficzne Diecezji Tarnowskiej* (Lublin 1958 s. 194, mapa 1) oraz opublikował szereg artykułów o organizacji parafialnej na jej terenie w okresie, gdy należał on do diecezji krakowskiej (przed 1786). Obecna praca, wykorzystując badania dawniejsze, jest treściowo znacznie obszerniejsza i pełniejsza, ponieważ obejmuje także zagadnienia, których w pierwszej książce nie było lub zostały ledwie dotknięte. Poszerzył też Autor znacznie bazę źródłową o archiwalia z archiwów wiedeńskich i z Archiwum Watykańskiego.

Monografia liczy 7 rozdziałów. W rozdziale 1-szym pt. *Diecezja i jej granice* mówi Autor o utworzeniu diecezji tarnowskiej, o jej terytorium i zmianach jej granic oraz o uposażeniu biskupim, o jej kasacie w 1805 r. i jej reaktywowaniu w 1821 r., na razie pod nazwą tynieckiej, o planach

ponownego zniesienia diecezji w 1878 r. i o korekturze jej granic w XIX i XX w., o stolicach diecezji i rezydencjach biskupich. Rozdział 2-gi pt. *Diecezja a Kościół powszechny* traktuje o stosunkach biskupów tarnowskich ze Stolicą Ap., z nuncjaturą we Wiedniu, a potem w Warszawie, o udziale biskupów tarnowskich w konferencjach episkopatu Polski, o stosunkach biskupów z diecezjami w innych zaborach (1786-1918).

W rozdziale 3-cim pt. *Centralne urzędy diecezjalne* pisze Autor o urzędzie biskupa ordynariusza, o administratorach ap. i wikariuszach kapitulnych *sede vacante*, o konsystorzu i od 1917/18 r. kurii biskupiej, o synodach diecezjalnych. Treścią rozdziału 4-go pt. *Centralne instytucje diecezjalne* mówi Autor o kapitule katedralnej, o jej organizacji, uposażeniu, statutach, obsadzie prałatur i kanonii, podaje katalog jej prałatów i kanoników, następnie o innych centralnych instytucjach diecezjalnych, jak Dom Księży Emerytów, Instytut Akcji Katolickiej, Diecezjalny Związek „Caritas”. Na rozdział 5-ty pt. *Diecezjalne uczelnie i instytucje kulturalne* złożyły się dzieje tarnowskiego Instytutu Teologicznego i Seminarium Duchownego, Małego Seminarium, Diecezjalnej Szkoły Organistowskiej, Katolickiego Uniwersytetu Ludowego w Krzyżanowicach, wreszcie historia instytucji kulturalnych jak Archiwum i Muzeum Diecezjalnego, Drukarni Diecezjalnej, Instytutu Wyższej Kultury Religijnej i Domu Rekolekcyjnego w Cieżkowicach.

W rozdziale 6-tym pt. *Organizacja terytorialna diecezji* omówił Autor organizację dekanalną oraz rozwój organizacji parafialnej w 5-ciu etapach: 1782-1807, 1815-1850, 1851-1900, 1901-1939, 1939-1985. Ostatni rozdział został poświęcony zakonom i zgromadzeniom zakonnym. Przedstawił w nim Autor kasaty józefińskie, odrodzenie i rozwój życia zakonnego do 1918 r. oraz rozwój zakonów i zgromadzeń w diecezji w odrodzonej Polsce (1918-1985).

Szkoda, że Autor pominął w tak znakomitym dziele historię duchowieństwa oraz problem religijności wiernych. Byłaby to wówczas pełna historia diecezji tarnowskiej. Niestety Autor z góry wykluczył te zagadnienia, jak oznajmia nam to dany dziełu podtytuł.

Ks. Hieronim Eug. Wyczawski OFM

KS. HIERONIM EUG. WYCZAWSKI OFM

O DYSERTACJI DOKTORSKIEJ KS. JÓZEFA KRĘTOSZA

Zasygnalizowana w nagłówku praca ks. Józefa Krętosza pt. *Organizacja Archidiecezji Lwowskiej od XV wieku do 1772 r.* (Lublin 1986 ss. 366, map 3) została wydana jako 78 tom Rozpraw Wydziału Teologiczno-Kanonicznego Towarzystwa Naukowego KUL. Ukazanie się tej książki powitali historycy Kościoła z dużym zadowoleniem, ponieważ przy znikomej dotąd literaturze historycznej archidiecezji lwowskiej praca ks. Krętosza o podstawowym znaczeniu — sądząc z jej tytułu — zapowiadała wypełnienie dotkliwej luki w naszej kościelnej historiografii.

Po wykazie źródeł i opracowań oraz wstępie mamy 5 rozdziałów, zakończenie, 2 streszczenia obcojęzyczne, indeks osób i nazw geograficznych oraz 3 mapy archidiecezji. Rozdział 1-szy pt. *Archidiecezja i jej podstawy materialno-prawne* poświęcił Autor historii początków